

mišljenja i komentari

Strahote jednostranosti

N. Raos

Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada, Zagreb

“Zašto nemaš više znanstvenih radova?”, upitao me prije nekoliko godina jedan naš vrhunski “nabijač radova”. “Znaš”, odgovorio sam mu, “kad se nađem u dilemi hoću li napisati jedan ili dva rutinska znanstvena rada ili jednu dobru knjigu, uvijek prevagne ono drugo.” Tako mislim i danas. I nije stvar samo u tome što je za mene pisanje kao i disanje – duboka duševna potreba (jer ni s kim ne možeš tako prisno razgovarati kao sa samim sobom), nego i čista ekonomija duha. Znanstveni radovi imaju vrlo mali društveni utjecaj: ako netko rad i citira, teško da ga i pročita, a još je manje vjerojatno da će na temelju njega započeti nova istraživanja. Ne kažem da ne postoje dobre ideje iz kojih proizlaze dobri znanstveni radovi – no to se događa jednom u životu, ako se ikad i dogodi.

Na ovaj me davni razgovor podsjetilo jedno pismo, poslano elektroničkom poštom, što ga je jedan znanstvenik uputio drugom. Dakle, naš kolega kaže: “Nama treba što više vrhunskih znanstvenika jer jedino oni mogu pokrenuti našu znanost. Prosječni znanstvenici mogu biti korisni da organiziraju znanstvene skupove, pišu dobre sveučilišne udžbenike i rade neke rutinske poslove koji su potrebni u svakoj struci. No ako oni vode znanost, onda to vodi njenoj apoptozi. Svatko tko je protiv svjetskih kriterija kvalitete i izvrsnosti grobar je svoje struke i svojeg znanstvenog polja. Netočno je da prirodne znanosti žele nametnuti svoje kriterije drugima. Točno je da su one u nas najkvalitetniji dio znanosti, jer najviše inzistiraju na tim kriterijima.”

Teško mi je sve to analizirati. Reći da “prosječni” znanstvenici pišu “dobre sveučilišne udžbenike”, a da oni drugi, valjda natprosječni, pišu znanstvene radove protivni se kako zdravoj pameti tako i očitim činjenicama. Zar vrhunski znanstvenici nisu i vrhunski predavači? Zar Feynman nije napisao najbolji udžbenik fizike? Zar se vrhunski britanski kemičar, nobelovac Harlod Kroto ne bavi – i to vrlo intenzivno – popularizacijom znanosti? Zar su Božo Težak i Andrija Štampar više zadužili našu znanost svojim znanstvenim radovima nego svojim organizatorskim sposobnostima? I, konačno, može li se svekolika znanstvena djelatnost znanstvenika kao pojedinca i znanstvenika kao kolektiva svesti na objavljivanje znanstvenih radova u vrhunskim svjetskim časopisima?

Očito ne može. Da je tako, vrhunski znanstvenici ne bi predavali na fakultetima, pisali udžbenike, organizirali znanstvene skupove.

Na kraju, da dovedemo takav način mišljenja do krajnjih posljedaka, ne bi pisali ni znanstvene radove, nego bi taj posao prepustili drugima, onima “prosječnima”.

Neću reći da nije važno objavljivati znanstvene radove. Ne kažem ni da se ne treba truditi da ih bude što više i da budu objavljeni u što boljim časopisima. No znanstvenika se ne može svesti na pukog proizvođača znanstvenih radova, kao što ni znanost ne može biti tek puko prezentiranje činjenica koje ne služe ničemu, osim taštini znanstvenika.

Znanost vrijedi onoliko koliko može odgovoriti zahtjevima svoga vremena, koliko može rješavati pitanja koja društvo pred nju postavlja. Priče o znanstvenicima koji su istraživali iz čiste ljubavi prema znanju doista su samo priče – u koje vjerujemo jer se ne trudimo izučiti njihovu povijesnu pozadinu. Lavoisier je izveo novu teoriju gorenja zbog potrebe da se Pariz osvijetli novom, plinskom rasvjetom. Mendeljejev je izveo periodni sustav elemenata zato jer ih je htio sistematizirati u svom udžbeniku (pisanje kojeg je – prema našem vrlom kolegi – trebao prepustiti “prosječnima”, da ne kažem mediokritetima). Poincaré je potakao istraživanja o prirodi vremena jer mu je palo u dužnost da uskladi satove u Francuskoj. Einstein je stekao svoju svjetsku slavu dobrim dijelom zahvaljujući hladnom ratu, političarima koji su htjeli atomsku bombu prikazati kao demokratsko dostignuće. Nama ne “treba što više vrhunskih znanstvenika jer jedino oni mogu pokrenuti našu znanost”, kao što tvrdi naš uglednik, nego baš obratno – nama treba pozitivna društvena percepcija znanosti jer jedino ona može stvoriti vrhunske znanstvenike. Što, konačno, znači biti “vrhunski znanstvenik” ako se to “vrhunstvo” svodi na crnčenje za nekoga vani, koji u znanosti vidi mnogo više od broja radova i broja citata.

Ne može se sve mjeriti iz svoje, nažalost vrlo uske perspektive. Nije ono čime se ja bavim vrhunac ljudskoga duha, najvažniji i najvredniji posao na svijetu. Nisu samo ljudi koji se bave onime čime se ja bavim genijalci, a svi drugi rutineri i mediokriteti. U svakom poslu ima velikih i malih riba, ima isto tako velikih i malih znanstvenika (pisaca znanstvenih radova) kao što ima i velikih i malih pisaca udžbenika, velikih i malih organizatora, velikih i malih popularizatora. Onaj tko omalovažava tuđi rad nije siguran ni u vrijednost svojega. To se zove kompenzacija kompleksa manje vrijednosti.